

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

ACTUAL PROBLEMS INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN TODAY ARMED CONFLICT

Денисенко С.І.,
к.ю.н., викладач кафедри судочинства та міжнародного права
Сумський державний університет

У статті розкриваються деякі актуальні проблеми міжнародного гуманітарного права, що пов'язані із застосуванням в умовах збройних конфліктів нових форм ведення війни, що завдають неймовірні страждання мирному населенню та є серйозним викликом міжнародному гуманітарному праву.

Ключові слова: збройна агресія, міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт неміжнародного характеру, гібридна війна.

В статье раскрываются некоторые актуальные проблемы международного гуманитарного права, связанные с применением в условиях вооруженных конфликтов новых форм ведения войны, которые наносят невероятные страдания мирному населению и являются серьезным вызовом международному гуманитарному праву.

Ключевые слова: вооруженная агрессия, международный вооруженный конфликт, вооруженный конфликт немеждународного характера, гибридная война.

Some acute problems of the international humanitarian law are revealed in the article. These problems are connected with the usage of new forms of war in contemporary armed conflicts which cause incredible suffering of the civilians and they are a challenge to the international humanitarian law of nowadays.

The relevance of the topic of the research is stipulated by recurring armed conflicts in various regions of our planet. New forms of hostilities and modern military technologies are used and they cause untold misery all around the world. When creating the norms of the international humanitarian law, the concept of the «armed conflict» was explained simply. Thus, the armed conflict could be internal when the citizens of one state wage the war. And it could be international when the citizens of different states are at war. However, a modern armed conflict can be started without declaring it. It can be carried out using armed bands, groups or mercenaries and can be conducted in several other dimensions, for example, in information and economic space.

Such armed conflict has received another term in contemporary world – «hybrid warfare» which doesn't exist in the international humanitarian law. In this regard, the norms of the international humanitarian law are difficult to apply and this, in turn, makes it impossible to bring the perpetrators to international criminal responsibility.

Key words: armed aggression, international armed conflict, armed conflict not of an international character, hybrid warfare.

Постійне збільшення у самих різних регіонах нашої планети міжнародних конфліктів які використовують нестандартні форми ведення війни становлять величезну загрозу миру та безпеці у всьому світі та являються серйозним викликом міжнародному гуманітарному праву.

Українські та зарубіжні вчені активно займаються проблематикою у сфері міжнародного гуманітарного права. Концептуальні засади міжнародного гуманітарного права розкривали у своїх працях українські та зарубіжні вчені та фахівці: В. Ю. Богданович, А. Я. Маначинський, С. Г. Бутенко, Л. Д. Тимченко, І. М. Жаровська, З. Кржиш, М. В. Манько, С. В. Олшанецька, Є. В. Магда та ін. В той же час основні напрямки практичної реалізації вирішення проблем у сфері міжнародного гуманітарного права у сучасному світі досліджено ще недостатньо.

Сучасний міжнародний збройний конфлікт може починатись державою-агресором без оголошення та здійснюватися за допомогою нетрадиційних форм ведення війни. Такий військовий конфлікт у сучасному світі отримав назву «гібридна війна», поняття якого відсутнє у міжнародному гуманітарному праві. Відповідальність за такі дії не може понести винна сторона через відсутність відповідних норм міжнародного гуманітарного права.

Метою статті є з'ясування меж і можливостей удосконалення норм міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів.

Сучасне міжнародне право забороняє використання збройної агресії проти будь-якої суверенної держави. Так, п. 4 ст. 2 Статуту ООН визначено, що: «... всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй...» [1].

У міжнародному праві визначення самого поняття «агресія» міститься в Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН 1974 року. Відповідно до зазначеної вище Резолюції, агресією є застосування військової сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або в будь-який інший спосіб, несумісний із Статутом ООН [2]. Треба також зазначити, що в Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН 1974 року міститься перелік дій, які в будь-якому випадку вважаються актом агресії [2]:

- вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави, або будь-яка військова окупація чи анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини;
- бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;
- блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;
- напад збройними силами держави на суходільні, морські чи повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави;
- застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави згідно угоди з державою, яка їх приймає, в порушення умов, передбачених цією угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;
- дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, надана нею в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;
- заслання державою чи від імені держави озброєних банд, угруповань і регулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої дер-

жави настільки серйозного характеру, що це дорівнює перерахованим вище актам, або її істотна участь в них.

Треба зазначити, що лише після здійснення акту агресії держава, яка її зазнала, має право на самооборону. Наявність факту агресії на міжнародному рівні та в міжнародних інстанціях має доводити сторона, яка її зазнала.

Статут Міжнародного кримінального суду визначив збройну агресію міжнародним злочином, за скоєння якого винна особа несе міжнародну кримінальну відповідальність (ст. 5 Римського статуту міжнародного кримінального суду) [3].

Однак, незважаючи на вище зазначене, збройна агресія продовжує існувати у сучасному світі. На початку ХХІ ст. збройні конфлікти являють собою велику небезпеку для справи миру. Потрібно мати на увазі й те, що в багатьох регіонах планети, де військові дії припинилися, створилася обстановка швидше перемир'я, ніж міцного миру. Просто з гострої стадії вони перейшли в стадію напружених або потенційних, іншими словами, «гліючих» конфліктів. Саме до цих категорій можна віднести конфлікти у Таджикистані, Азербайджані, Боснії і Герцеговині, Косово, Північній Ірландії, Кашмірі, Шрі-Ланці, Західній Сахарі, на Кіпрі тощо. Особливий різновид воєнних конфліктів являють собою продовження існування фіктивних квазідержавних утворень з маріонетковими режимами. Їх прикладами можуть бути Республіка Абхазія, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка, Нагорно-Карабахська Республіка, Донецька народна республіка та ін. Досягнуте в багатьох з них з часом військове перемир'я, як показує досвід, може виявитися оманливим. Подібні «гліючі» конфлікти несуть в собі велику загрозу [4].

Спробуємо розібратись у міжнародно-правовій регламентації збройного конфлікту. На сьогоднішній день міжнародне гуманітарне право розрізняє два різновиди збройних конфліктів: міжнародні збройні конфлікти і збройні конфлікти неміжнародного характеру.

Відповідно до положень Женевської конвенції 1949 року, міжнародними збройними конфліктами визнаються такі конфлікти, у яких один суб'єкт міжнародного права застосовує збройну силу проти іншого суб'єкта. Таким чином, сторонами в міжнародному збройному конфлікті можуть бути [5, с. 19]: держави; нації і народи, що борються за свою незалежність.

Відповідно до ст. 1 Додаткового протоколу I міжнародними є також збройні конфлікти, у яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування й іноземної окупації та проти расистських режимів, здійснюючи своє право на самовизначення [5, с. 19].

Збройні конфлікти неміжнародного характеру – це всі конфлікти, що не підпадають під дію ст. 1 Додаткового протоколу I, які відбуваються на території будь-якої держави «між її збройними силами або іншими організованими озброєними групами, що перебувають під відповідальним командуванням, здійснюють такий контроль над частиною її території, що дозволяє їм здійснювати безперервну й узгоджену воєнну дію і застосовувати положення Протоколу II» [5, с. 20].

Збройні конфлікти неміжнародного характеру мають наступні ознаки [5, с. 20]:

- застосування зброї і участь у конфлікті збройних сил, включаючи поліцейські підрозділи;
- колективний характер виступів;
- певний ступінь організованості повстанців і наявність органів, відповідальних за їхні дії;
- тривалість і безперервність конфлікту;
- здійснення повстанцями контролю над частиною території держави.

Треба також зазначити, що до збройних конфліктів неміжнародного характеру слід відносити всі громадянські війни і внутрішні конфлікти, що виникають із спроб державних переворотів та ін. Ці конфлікти відрізняються від міжнародних збройних конфліктів насамперед тим, що в

останніх обидві воюючі сторони є суб'єктами міжнародного права, тоді як у громадянській війні воюючою стороною визнається лише центральний уряд [5, с. 20].

Тобто можна зробити висновок, що коли створювались Гаазькі, Женевські конвенції та інші документи у сфері міжнародного гуманітарного права, міжнародні конфлікти було достатньо просто пояснити та передбачити. Збройний конфлікт міг бути або внутрішнім, тобто збройне протистояння здійснювалось між громадянами однієї країни, або міжнародним, коли збройне протистояння відбувалось між громадянами різних держав.

Однак в сучасному світі військовий конфлікт може мати одночасно ознаки як внутрішнього, так і міжнародного збройного конфлікту. Наприклад, конфлікт, який відбувається сьогодні на сході України, за зовнішніми ознаками нібито можна віднести до внутрішнього конфлікту. За ознаками, що формально дозволяють віднести його до внутрішнього є те, що він відбувається в межах території України, а його учасниками є урядові війська з одного боку та незаконні збройні формування – з іншого. Тобто в даному випадку немає прямого збройного протистояння між військами двох різних держав [2]. Разом з тим постійна військова підтримка Російською Федерацією незаконних збройних формувань та засилання на територію України озброєних найманців може вказувати на те, що даний збройний конфлікт має міжнародний характер.

Свідченням того, що Російська Федерація здійснює нетрадиційні засоби ведення війни проти України, може бути: засилання на територію України збройних найманців та диверсантів для дестабілізації суспільства [6], проведення на території України терористичних актів проти безлічі цілей та з метою залякування цивільного населення [7], розповсюдження в російських ЗМІ неправдивої інформації щодо України [8], здійснення політичного та економічного тиску на Україну [9].

Іншим класичним прикладом нетрадиційних засобів ведення війни вважають також війну, яку вела «Хезболла» у Лівані у 2006 році, використовуючи разом з класичними військовими діями методи ведення інформаційної війни. Нерегулярні збройні формування завдали Ізраїлю, на думку багатьох експертів, стратегічної поразки. У Російсько-грузинській війні 2008 року Російська Федерація, одночасно із застосуванням регулярної армії, вела інформаційну, кібер – та економічну війну [10].

Нетрадиційні засоби ведення війни у сучасних умовах отримали нову назву – «гібридна війна» або «гібридний метод ведення війни». Треба зазначити, що саме поняття «гібридна війна» не є офіційним [11].

Визначення «гібридна війна» відсутнє в міжнародно-правових документах. Більше того, такого поняття не існує й у Воєнній доктрині України – документі, що є національною системою керівних поглядів на причини виникнення, сутності і характеру сучасних воєнних конфліктів. Не застосовується цей термін й у воєнних доктринах Російської Федерації та США [12].

За словами політолога та історика З. Кршижа з кафедри міжнародних відносин і європейських досліджень Університету ім. Масарика (Чеська Республіка), саме поняття гібридної війни вперше використав Вільям Дж. Немет, аналізуючи російсько-чеченську війну. Однак там, за словами Кршижа, йшлося про зіткнення сучасної держави (Російська Федерація) з «гібридним» державним утворенням (Чечнею). «Чеченці змогли в боротьбі з російськими військами поєднувати західні і радянські методи ведення бою з партизанськими вилазками і вільно їх чергували. Вони також вміли здійснювати продумані психологічні операції і налаштовувати населення проти російської влади», – розповідає З. Кршиж [13].

Як зазначає З. Кршиж, з 2013 року Росія планомірно переглядає своє військове планування і методи ведення операцій. Повністю від «традиційної війни» Москва не відмовлялася,

але поступово вона додає та вдосконалює нові компоненти бою [13].

«Всі компоненти, які ми сьогодні могли б назвати частинами гібридної війни, ми спостерігали у Росії і раніше. Змінився лише порядок пріоритетів», – констатує Кршиж [13].

Треба також зазначити, що основною рисою гібридного конфлікту є те, що в ході його дії стираються кордони між миром і війною, і стає не зрозуміло, хто агресор і проти кого потрібно вести боротьбу. До речі, це добре описав начальник Генерального штабу Збройних сил Росії, В. Герасимов, ще у 2013 році, тобто за рік до того, як Російська Федерація застосувала цей метод практично без єдиного пострілу в Криму. Тоді в журналі «Військово-промисловий кур'єр» В. Герасимов опублікував статтю про нову концепцію нелінійних або гібридних воєн, яку сьогодні експерти називають буквально «рецептом» з описом всіх інгредієнтів, з яких Росія «заварила» конфлікт на Україні [13].

У США на певному етапі окремі військові експерти почали вживати термін «hybrid warfare», що українською перекладають як «гібридна війна». Але в англійській мові є слово «war», яке якраз і перекладається на українську як «війна». Термін «warfare» означає дещо інше [12].

Отже, відповідно до Доктрини збройних сил США згадані терміни визначені наступним чином [12]: «war» (укр. «війна») – соціально санкціоноване насилля для досягнення політичної цілі; «warfare» – механізм, метод або спосіб ведення збройного конфлікту проти ворога. Це те, яким чином ведеться війна.

Доктрина збройних сил США офіційно визнає лише два типи ведення війни: звичайний (conventional warfare) та нестандартний (irregular warfare). Концепція «гібридного» типу не є офіційною та вживається американськими військовими для характеристики такого механізму, методу або способу ведення війни, коли має місце поєднання звичайного та нестандартного типів [12].

На сьогодні відсутня будь-яка регламентація цього поняття і в міжнародному гуманітарному праві, яке направлено, в першу чергу, для захисту некомбатантів (мирне населення, журналісти, медичний персонал, духовенство та ін.), а також гуманного відношення до військовополонених [10]. Однак у даному випадку норми міжнародного гуманітарного права взагалі не можуть діяти, оскільки в сучасних гібридних війнах приймають участь нерегулярні збройні сили іноземної держави, а незаконні збройні формування, які нікому не підконтрольні, нелегально фінансуються і озброюються державою агресором та використовують терористичні методи ведення війни, без дотримання будь-яких норм міжнародного гуманітарного права. Для того, аби покарати винних, згідно із нормами міжнародного

кримінального права, потрібно перш за все розібратись із типом конфлікту. А як класифікувати гібридну війну нормами, на неї не розрахованими [10]?

Треба також зазначити, що основна проблема у регулюванні гібридних воєн міжнародним гуманітарним правом полягає у тому, що воно концентрується виключно на фізичному вимірі конфлікту, в той час як його роль дедалі зменшується – її заміщують економічний та інформаційний способи ведення війни [10].

Виходячи з викладеного вище можна зазначити, що у сучасних гібридних війнах норми міжнародного гуманітарного права не діють, а це, у свою чергу, створює певні складності для притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності за військові злочини.

Треба також зазначити, що у сучасному світі однією із серйозних загроз миру та безпеці є те, що для приховування міжнародних злочинів, держава-агресор все частіше може застосовувати гібридні методи ведення війни.

Отже, приходимо до висновку, що нормативно-правові акти міжнародного гуманітарного права є застарілими, що унеможлиблює регулювання сучасних збройних конфліктів. З метою протидії гібридним війнам у світі необхідно:

- у межах Генеральної Асамблеї ООН дати правове тлумачення поняттю «гібридна війна»;
- доповнити ст. 5 Римського статуту міжнародного кримінального суду поправкою, згідно з якою визначити гібридну війну актом агресії, на яку розповсюджується юрисдикція Міжнародного кримінального суду;
- активізувати взаємодію держав у межах ООН та НАТО у питанні протистояння «гібридним війнам» та виробленню єдиної стратегії боротьби з цими загрозами;
- щоб кожна держава (на член НАТО) направила свої зусилля на членство в НАТО як найпотужнішої системи колективної безпеки у світі.

Таким чином, перемоги можна досягнути, якщо тримати супротивника у невпевненому стані у своєму розумінні ситуації і своїх намірів, а також робити те, чого він не очікує і до чого не готовий. Л. Гарт стверджував, що не слід застосовувати жорстку стратегію потужних прямих ударів або фіксованих захисних позицій. До своїх висновків він прийшов, коли вивчав методи і перемоги великих стратегій минулого. Л. Гарт також стверджував, що стратегія непрямих дій може бути застосована не лише на війні й у бізнесі, а й в інших суспільних відносинах [13, с. 13]. Тому кожна держава, стосовно якої здійснюється агресія гібридної війни, повинна мати чітке розуміння процесів, які відбуваються. Це дозволить розробити правильну та зрозумілу всім стратегію захисту територіальної цілісності та незалежності держави і реалізувати її на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Устав Организации Объединённых Наций [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Черниш В. Що відбувається на Сході України. Ще раз про термінологію / В. Черниш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/scho_vidbuvaetsya_na_skhodi_ukraini_sche_raz_pro_terminologiyu/
3. Римский статут международного уголовного суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_588
4. Збройні конфлікти в сучасному світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moyaosvita.com.ua/geografija/zbrojni-konflikti-v-suchasnomu-sviti/>
5. Міжнародне гуманітарне право : Навчальний посібник. – К. : Атіка, 2010. – 280 с.
6. СБУ : РФ готує на своїй території найманців для дестабілізації ситуації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hromadske.tv/society/sbu-rf-gotyue-na-svoyii-teritoriyi-naimantsiv-dlya/>
7. ФСБ и ГРУ России на Донбассе готовят теракты на территории Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbnews.com.ua/ua/news/165301/>
8. Катерина Левченко : Щодо правової оцінки дій провладних ЗМІ в інформаційному просторі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.3republic.org.ua/ua/ideas/12982>
9. Россия оказывает политическое и экономическое давление на Украину [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlife.net/rossiya-okazyivaet-politicheskoe-i-ekonomicheskoe-davlenie-na-ukrainu/>
10. Гібридні виклики міжнародного гуманітарного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/World/145884/>
11. Магда Є. В. Виклики гібридної війни : інформаційний вимір / Є. В. Магда // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – С. 5.
12. Что значит гибридная война? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radima.by/что-значит-гибридная-война/>
13. Предборский В. «Гібридна війна» як відбиття закономірностей розвитку суспільства незавершеної трансформації / В. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 10. – С. 13–18.